

Modern Türkiye'de Ulusal Kimliğin İnşasında Soyadı Kanunu'nun Rolü

Demo Ahmet ASLAN

Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Doktora đrencisi

ÖZET

Modern Türkiye'de Soyadı Kanunu, gerek devletin vatandaşlarla olan ilişkilerinde, gerekse de vatandaşların kendi aralarındaki ilişkilerinde, daha açık hukuksal kimliklere duydukları gereksinimin bir sonucu olarak gündeme gelmiştir. Söz konusu bu hukuksal düzenleme, çok etnikli ve çok dinli geleneksel bir imparatorluğun küllerinden inşa edilen ulus devletin ihtiyaç duyduğu kolektif kimlik kurgulamasında işlevsel bir rol oynamıştır. İktidar tarafından soyadların Türk dilinden alınması, kanunla zorunlu hale getirilerek hem Anadolu coğrafyasındaki etnik ve kültürel grupların türdeşliği amaç edinilmiş, hem de dil ve tarih tezleriyle kurgulanan ulusal Türk kimliği pekiştirilmeye alışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ulusal Kimlik, Soyadı Kanunu, "z Türkçe" Adlar, Azınlıklar, Unvan ve Lakapların Kaldırılması.

SUMMARY

The Role of the Surname Act in the Establishment of National Identity in Modern Turkey

In Modern Turkey, the Surname Act was basically the result of the need for clear legal identities in the relations of the state with its citizens as well as those among the latter. The act contributed to the construction of a collective identity needed by the nation-state that replaced a multi-religious and multi-ethnic empire. Through making the adoption of Turkish names

obligatory, the political power aimed to constitute homogeneity among the social groups of different ethnic and cultural backgrounds in Anatolia, and to strengthen the Turkish national identity imagined by theses of language and history.

Key Words: National Identity, Surname Act, Pure Turkish Names, Minorities, Abolition of Titles and Nicknames

Giriş

Bu çalışmada, 21 Haziran 1934 günü, Türkiye Büyük Millet Meclisince (TBMM) kabul edilen ve erken dönem Cumhuriyet modernleşmesinin tezahürlerinden biri olarak görülen Soyadı Kanunu'nun¹, Modern Türkiye'de, tabii ulusal kimliğin kurgulanmasında oynadığı işlevsel rol tespit edilip, değerlendirmeye tutulmuştur. Başka bir deyişle, Türkiye tarihinin imparatorluktan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde, Kemalist iktidarın, kendini dinsel ve yerel kodlarla tanımlayan Anadolu'daki yığınlara ulus bilincini aşılarken, Soyadı Kanunu'ndan bu eksende ne ölçüde istifade ettiği sorusuna, çalışmanın genelinde cevap aranılmıştır. Çalışmada, bu temel soruya cevap aranılırken, döneme ait belgelere, belge niteliği taşıyan kaynaklara ve basın koleksiyonlarına önemli ölçüde yer verilmiştir.

Cumhuriyet'in Ulusal Kimliği ve Soyadı Kanunu

Cumhuriyetin ilanı ile Modern Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun idari düzenini (rejimini) ölü saymıştır. Bu dönemden sonra *milliyetçilik*, *ulus-devlet* ve *laiklik*, siyasi ve sosyal sahada yaratılmak istenen yeni düzenin elementleri olarak kabul edilmiştir. Dünya ekonomisiyle bütünleşen imparatorlukta, idari ve siyasal kompozisyonu koruma güdüsüyle yürütülen bürokratik karakterli modernleşme hareketleri, miras olarak Cumhuriyet'e de tevarüs etmiştir. Cumhuriyet'i *ilelebet payidar* kılma kaygısı taşıyan Kemalist kadro, radikal boyutlu modernleşmeyi, bağımsız bir ulusal devlet kurmak ve bu devleti *muasır medeniyetler* seviyesine çıkarmak amacıyla sürdürmüştür².

1. Başlı başına Soyadı Kanunu'nu konu edinmiş çalışmalara sınırlı düzeyde rastlanmaktadır. Türkiye'de konuyla ilgili yakın zamanda yapılmış akademik çalışmalar şunlardır: Necati Gökalp, *Türk Basınında Soyadı Kanunu*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 1996; Temuçin F. Ertan, "Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu", *Kebikeç*, Sayı: 10, 2000, s. 255-272. Gökalp, Soyadı Kanunu'nun kabulünü, Atatürk dönemi Batılılaşma hareketlerinin bir parçası şeklinde değerlendirmiştir. Yüksek lisans çalışmasının ilk bölümünü, Soyadı Kanunu'nun TBMM'de kabulü esnasında geçen tartışmalara ve Gazi Mustafa Kemal'e *Atatürk* soyadının verilmesine ilişkin konuya yer ayırmıştır. İkinci bölümde, halkın Soyadı Kanunu'na olan ilgisini ve basının konuya yönelik yaklaşımını ele almıştır. Soyadı Kanunu'nun devamı niteliğinde gördüğü unvan ve lakapların kaldırılmasına ilişkin kanunun kabulünü, tezinin üçüncü bölümünde incelemeye çalışmıştır. Gökalp, genel olarak çalışmasında toplumsal alanda yapılan düzenlemelerden biri olarak gördüğü Soyadı Kanunu'nun kabulünün Türk basınındaki yansımaları üzerinde durmuştur. Ertan ise yukarıda adı geçen makalesinde, giriş şeklinde, öncelikle *ad ve soyad kavramları* üzerinde durmuş ve soyadı uygulamasının tarihsel sürecini izah etmiştir. Ardından konuya girerek, TBMM'de *soyadı kanununun* müzakeresine ilişkin geçen tartışmaları ve basında konuyla ilgili yer alan haberleri değerlendirmiş, *bir kardeş düzenleme* olarak nitelendirdiği *bazı unvan ve lakapların kaldırılmasına* dair düzenlemeyi de çalışmasının dahilinde ele almıştır. Ertan, çağdaşlaşmanın birer parçası olarak gördüğü her iki kanunun kabulünü Cumhuriyet'in erken döneminde, *ayrıcılıksız ve kaynaşmış bir kitle yaratmak için düşünülmüş bir adım* şeklinde yorumlamıştır. Ertan'a göre, *bireyselliğin ifadesine katkıda bulunacağı* düşünülen söz konusu kanunların kabulüyle, *batılı tarzda yurttaş bilincinin gelişmesi* hedeflenmiştir.
2. Bu ifadeler, M. Kemal Atatürk'ün şu sözleriyle desteklenebilir: "...biz her vasıttan, yalnız ve ancak,

Erken dönem Cumhuriyet iktidarı, bir taraftan imparatorluğun küllerinden üniter bir ulus devlet inşa ederken, diğer taraftan da etnik bazda çoğunluğu Türklerin oluşturduğu Anadolu'daki geleneksel sosyo-kültürel yapıyı, modern ve homojen bir ulusa dönüştürmeye çalışmıştır.

İmparatorluğa nazaran kültürel açıdan daha türdeş bir toplumsal yapıya sahip olan Cumhuriyet, ulusal bir kimlik kurgularken, ileri sürdüğü tarih tezleriyle bireylere geçmişlerini ve atalarını İslamiyet öncesi Asya steplerinde aramalarını salık veren, seküler nitelikli bir Türk ulusu bilincini telkin etmiştir³. Bu tarih tezlerine göre Türkler, tüm insanlık medeniyetinin beşiği olan Orta Asya'dan türemiş, Aryan ve beyaz ırka mensup bir ulustular⁴. Oysa mensup oldukları devletin tarihini, İslam tarihinin bir parçası ve devamı şeklinde mütalaa eden kronik Osmanlı vakanüvisleri, silsilenameler şeklinde hikaye ettikleri kutsal tarih anlayışları içinde, Osmanlıların seçmelerini Nuh Peygamberin oğlu Yafes'e kadar götürmüşlerdir ve *Türk* sıfatını da kimi zaman geri kalmış ve göçebe hâlde yaşayan Türkmen ve Yörük aşiretleri için kullanmışlardır⁵. İmparatorluk sınırları içinde yaşayan Türk unsur da, XIX. yüzyılın sonlarına değin kendini Müslüman milletin bir ögesi olarak göfüp öyle algılamış ve İslam'a bağlı bir Osmanlı tebaası olarak yaşamıştır⁶. Türk unsurun kendini Müslüman milletin

bir tek temel görüşe dayanarak yararlanırız. O görüş şudur: Türk milletini medeni dünyada, layık olduğu mevkie yükseltmek, Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temelleri üzerinde her gün daha çok güçlendirmek..." Kemal Atatürk, *Nutuk 1919-1927*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003, s. 606.

3. Cumhuriyet yönetiminin tarih tezleri için bkz. *Türk Tarihinin Ana Hatları, Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi*, 3. Basım, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999. Sadri Etem'in dönemin Vakit gazetesinde yeni tarih teziyle ilgili yaptığı değerlendirme şöyledir: "*Türk inkılabı düşüncede bir değişme yaptı, bu değişimin en güzel örneği tarih tezidir. Tarih tezi bize yalnız tarihin çerçevesi içine giren işleri yan yana sayıp dökmekle kalmıyor. Onun acuna bir bakışı, olup bitenleri bir anlayışı var. Bu bakış pozitif bakıştır. Halbuki eskiden bizim görüşümüz yönler gösterenler için idi. Yahut metafizik bir görüşü kafalarımızda yaşıyordu. Türk tarihi tetkik cemiyetinin ileri sürdüğü tez dinden, mekanizmden ayrılan bir düşünce, bir görüşün tâ kendisidir*". Sadri Etem, "Kültür Kurtuluşu", *Vakit*, 8 Teşrinisani 1934, s. 3.
4. Bernard Lewis, "History-writing and National Revival in Turkey", *Middle Eastern Affairs*, V. 4, June-July 1953, No: 6-7, s. 224.
5. Bkz. Taner Timur, *Osmanlı Kimliği*, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s. 113-114 ve 160; Bozkurt Güvenç, *Türk Kimliği*, 7. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003, s. 22-23. Erken dönem Cumhuriyet ideolojisinin önemli teorisyenlerinden biri olarak kabul edilen Mahmut Esat Bozkurt: "*Zaman oldu ki, 'Türküm!' demek ayıp sayıldı, çünkü 'Türk...' hakaret makamında ve bizzat Türkler tarafından birbirine karşı kullanılır oldu. (...) Ulusal duygunun düşüş derecesine bakınız! Naima gibi devletin resmi bir tarihçisi bile, tarihinin birçok yerlerinde Türkten bahsederken, 'idraksiz' Türk (Etraki bî idrak) deyimini kullanır ve bunu kullanmakta bir sakınca görmez. Ulusal duygu, bundan başka daha nasıl yok edilebilir. Ve sultanlar, utanmadan bu gibi tarihleri okuyorlar ve yazarları hediyelere boğuyorlardı. Dejenereliğin bu derecesi nerede görülmüş? (...) Türk, milletlerin en soylusu olan bu varlık, 'Türküm!' diyemiyor. O sadece; 'Osmanlıyım! Elhamdülillah Müslümanım!' diyebiliyordu*" demektir. Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, 3. Basım, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1995, s. 249-250.
6. Güvenç, *a.g.e.*, s. 23. İmparatorluğun XIX. yüzyılında kültürel sahalarda Türkcülüğün canlanmasına rağmen, ne yönetici seçkinler ne aydınlar ne de Anadolu'da yaşayan Türk unsur kendini etnik temelde tanımlamaya çalışır. Mesela, 1909 yılında görüşülmeye başlanan, Osmanlı tebaasının düzenli nüfus kaydının tutulmasını ve her Osmanlı'ya bir Hüviyet Cüzdanı verilmesini öngören *Sicill-i Nüfus Kanunu* tasarısının Osmanlı parlamentosunda müzakeresi esnasında, Gayri Müslim mebuslar, mensup oldukları din ve mezheplerin yanı sıra hangi *anasıra* ait olduklarını da kayıtlarda ve kimlik belgelerinde bulunmasını talep ederlerken, Türk veya Müslüman mebuslardan bu yönde bir istek veya arzunun seslendirilmediği görülür. 1914 yılında yasalaşan söz konusu kanun tasarısı:

bir parçası olarak algılaması, çok etnikli ve çok dinli bir sosyal yapıyı bünyesinde ihtiva eden Osmanlı İmparatorluğu'nun, içerisinde barındırdığı anasırı, yönetim anlayışıyla da örtüşerek, dini eksen alan bir tasnife tabi tutmasıyla açıklanmaktadır. Devletin kurucu unsuru olan Türklerin de içinde yer aldığı Müslimler ve buna karşılık İslamiyet'in dışında diğer dinlere mensup olan Gayri Müslimler, Osmanlı Devleti'nin dini eksen alan *millet* algısının yasal karşılığı olmuşlardır. Burada "*millet grubu etnik (kavmi) ve lisan aidiyetine değil, din ve mezhep aidiyeti esasına*"⁷ dayandırılmıştır. Cumhuriyet ise modern bir ulus devleti inşa ederken, İslamî ya da dini cemaati çağrıştıran Arapça bir sözcük olan *millet*'in yerine, Moğol kökenli *ulus* kavramını ikame etmiştir. *Ulus* sözcüğü, "*laik millet'in ya da Frenkçe nation'un Türkçe karşılığı*" olarak kullanılmış⁸ ve dinsel mensubiyetlere, Cumhuriyet ideolojisinin ulus birliği tanımında yer verilmemiştir. Siyasi birliğin yanı sıra; dil, yurt, ırk ve menşe birliğiyle tarih ve ahlak, Cumhuriyetin kurucu lideri tarafından ulusu oluşturan öğeler olarak sıralanmıştır⁹.

Yeni Türkiye, imparatorluğun modernleşen dönemlerinden kalma kurumlarını miras olarak alırken, sefinin geleneksel kurumlarını, dini devlet anlayışını (ideolojisini) ve kimliğini reddetmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün laiklik politikalarına yön veren temel dürtülerden biri de bu olmuştur. Bernard Lewis'in belirttiği gibi, Atatürk'ün ileri sürdüğü tarih tezlerindeki amaç, Osmanlı ve dinsel kalan kimlik algılamalarının yerine tamamıyla Türk olan bir kimliği ikame etmek olmuştur¹⁰. Bu nedenle Cumhuriyet ricali tarafından diriltilmeye çalışılan kültür öğeleri, Orta Asya'da ya da Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan mirasın içinde aranılmıştır. Modern Türkiye'nin erken dönemlerinde yaratılmaya çalışılan ulusal müzik anlayışı, yukarıdaki ifadeleri örneklendirir mahiyet taşımaktadır. Bu dönemde Konservatuar Müdürü Yusuf Ziya Bey ve arkadaşları tarafından Anadolu'dan derlenecek olan *öz Türklerin umumi hislerinden doğmuş* halk türküleri, *garp tekniğine göre* işlenmeye başlanacaktır¹¹. Amaç yeni Türkiye'yi salt müzikte Arap ve Acem etkisinden kurtarmakla kalmayıp, toplumu bütün sosyal ve kültürel sahalarda İslamiyet'in önemli bir rol oynadığı geleneksel Ortadoğu coğrafyasından batılı metotlarla farklılaştırmak ve ulusal bir kimlik vererek biricikleştirmek olmuştur. İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanıp, hükümet tarafından görüşüldükten sonra, 11 Mart 1933 tarihinde, TBMM'ye arz edilen Soyadı Kanunu tasarısı da¹², sadece devletin bireyleri ya da bireylerin birbirlerini

hakkında mecliste yapılan hararetli tartışmalar için bkz. Fevzi Demir, "Osmanlı Kimliği Üzerine Osmanlı'nın Son Tartışması: Osmanlı'nın Hüviyet Cüzdanı Nasıl Olmalı?", *Kebikeç*, Sayı: 10, 2000, s. 239-254.

7. İlber Ortaylı, " 'Osmanlı' Kimliği", *Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı)*, 3. Baskı, Sayı: 19, Yaz 1999, s. 83.
8. Güvenç, a.g.e., s. 40.
9. Bkz. A. Afetinan, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 3. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 22
10. Lewis, a.g.m., s. 224.
11. Bkz. *Milliyet*, 29 T.Sani 1934, s. 1 ve 6.; ayrıca bkz. *Milliyet*, 5 K.Evvel 1934, s. 1. Falih Rıfkı'nın ifadeleriyle, "Gazi'nin nutkunda Türk musikisinin yolu, tam ve açık çizilmiştir. Bizim bir halk musikimiz vardır. Sesleri bu kaynaktan, metodu garp medeniyetinden mektebinden alacağız." Falih Rıfkı, "Türk Dili, Türk Musikisi", *Hakimiyet-i Milliye*, 3 İkcinceşrin 1934, s. 2.
12. *Vakit*, 13 Mart 1933, s. 1. Hükümetin tasarısıyla, Muğla Milletvekili Nuri Bey'in Soyadı Kanunu teklifi birleştirilerek, TBMM'nin gündemine alınmıştır. Bkz. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, Cilt: 23, 1934, (Sıra No: 203), s. 1-15. Konu hakkında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivine

daha açık kimliklerle ayırt etmeleri için gündeme gelmiş hukuksal bir düzenleme olmayıp, yukarıda ifade edilen çerçevede dahilinde, toplumun geçmişini Orta Asya'da konumlandırmaya çalışan Cumhuriyet yönetiminin, kendini yerel ve dini kodlarla tanımlayan yığınları, batılı metotlarla uluslaştırırken kullandığı enstrümanlardan da biri olmuştur. Nitekim hükümetin Soyadı Kanunu tasarısıyla birleştirilen Muğla Mebusu Nuri Bey'in Soyadı Kanunu teklifinin gerekçesinde belirtildiği gibi, soyadları onları taşıyan bireylerin milliyetini de ifade edecektir¹³. Adliye encümeninin yapmış olduğu değişiklikten sonra meclise arz edilen kanun tasarısının ilk üç fıkradesi şöyledir:

"MADDE 1- Her Türk öz adından başka soy adı da taşımağa mecburdur.

MADDE 2- Söyleyişte, yazışta, imzada öz ad önde, soy adı sonda kullanılır.

MADDE 3- Rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumi edelere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soy adları kullanılamaz."¹⁴

Soyadı Kanunu'nun gündemi işgal ettiği dönem, Türk dilinin sadeleşmesi ve arılaşması amacıyla, iktidar tarafından 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti öncülüğünde, ulusal bir dil yaratma çabalarına tanıklık etmektedir. Cumhuriyet'in kurucu lideri olan Atatürk'ün, dönemin gazetelerinden Vakıf'ın adını *Kurun*¹⁵, Hakimiyeti Milliye'nin adını *Ulus*¹⁶, imparatorluktan miras kalan kurumlardan Matbuat Cemiyeti'nin adını *Basın Kurumu*¹⁷, Mülkiye Mektebi'nin adını *Siyasal Bilgiler Okulu*¹⁸, olarak *öz Türk diline*" çevirmiş olması bu açıdan anlamlı gözükmektedir. Bu sıralarda laikleşmeye paralel bir biçimde, dilden özellikle Arapça ve Farsça gibi yabancı sözcükler atılıp, Türk diline *kendi benliği* verilirken¹⁹, basında, "...öz dilin yayılışı önünde Arapça adlar, utanılacak kadar çirkin"²⁰ bulunmuştur. Nitekim

bakıldığında iktidarın Soyadı Kanunuyla ilgili çalışmalarının 1929 yılı öncesine kadar dayandığı gözlemlenmektedir. 20 Mart 1929 tarihine ait Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal imzalı bir kararname buna kanıt teşkil etmektedir. Kararnamede aile ismi hakkında kanun layihası hazırlayanlara, çalışmalarının karşılığı olarak yevmiye verilmesi öngörülmektedir. Kararnamede yevmiye verilmesi öngörülenlerinden birinin de "ecnebi mütehasşısı" olması ilgi çekicidir. *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*: Tarih: 20/3/1929, Sayı: 7810, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 2.18..38.; ayrıca bkz. Ertan, a.g.m., s. 258.

13. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, Cilt: 23, 1934, (Sıra No: 203), s. 1.

14. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, Cilt: 23, 1934, (Sıra No: 203), s. 9.

15. *Kurun*, 22 İkinciteşrin 1934, s. 1.

16. *Ulus*, 28 İkinciteşrin 1934, s. 1.

17. *Milliyet*, 30 T.Sani 1934, s. 1.

18. *Akşam*, 5 Kanunuevvel 1934, s. 2.

19. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Umumi Merkezi azalarından Aksaray Mebusu Besim Atalay, İzmir'de, "dil inkılabının" birinci amacının, Türk dilinde bulunan "Arapça-Farsça gibi yabancı kelimeleri atmak", dili temizlemek ve "dile kendi benliğini vermek" olduğunu ifade etmiştir. *Anadolu*, 9 Teşrinevvel 1934, s. 3.

20. *Ankara Haftası*, Sayı: 110, 22 Sontesrin 1934, s. 1. Bu açıdan İzmir basınında kaleme alınmış olunan şu yazı ilgi çekicidir: "Dün çok sevdiğim bildiklerden birisile karşılaştım. (...) geçen yıl evlenen bu arkadaş üç dört gün önce acuna göz açan yuvasına onganlık getiren bir çocuğun doğumundan aldığı taşkın sevinçten kabına sığamıyor, gözlerinden fışkıran kıvanç güleç yüzünden dört bir yönüne dökülüyordu. Türkün bu büyük devrim günleriyle yaşdaş olacak bu yavruya ne ad verdiğini sordum. Şöyle bir yaradana sığınıp ta '-Abdullah Sunuhi' demez mi? Tanrıya andolsun, daha bu ad onun dudaklarından dökülürken benim beynimde şimşek gibi bir çaktı çaktı. Hey tanrının

dönemin Ankara ilinin telefon rehberine bakıldığında abonelerin sahip oldukları ön adların tamamına yakınının Arapça kökenli olduğu görülecektir²¹. Bu durum, toplum içinde *öz Türkçe* adların ne kadar seyrek kullanıldığına ilişkin ipuçları vermektedir. Kastamonu Mebusu Dr. Suat Soyer, 19 Aralık 1934 tarihinde, TBMM Başkanlığına Soyadı Kanunu'na eklenmek üzere, kişisel adlarını *öz Türkçe*'ye çevirmek isteyen vatandaşlara mahkeme kararı olmadan bu işlemi yapmalarına kolaylık sağlayan bir kanun teklifi sunmuştur.²² Atatürk'ün, 5 Şubat 1935 tarihinde, basında yayınlanan halka yönelik tebliğinde, Kemal öz adının *Kamâl* şeklinde kullanmış olması da dikkat çekicidir. Anadolu Ajansı'nın konuyla ilgili değerlendirmesine göre *Kamâl*, Arapça Kemal adı olmayıp, Kemal sözcüğünün karşıladığı anlamın dışında, *Türkçe ordu ve kale* manasına gelmektedir²³. Atatürk, bu dönemden sonra atacağı imzalarda Mustafa adını da kullanmayacaktır²⁴. Dönemin aydınlarından Enver Behnan, 1935 yılında yayınladığı *Türk Soyadları* adlı kitabının *öndün*'ünde, İslamiyet'in ve Osmanlı medeniyetinin etkisi altında kalarak *ulusal benliğinden bir çok şeyler kaybetmiş* olan Türk'ün, *garp medeniyeti zümresine* girerken, Atatürk tarafından yeniden ulusal benliğinin yaratıldığını ve onun Soyadı Kanunu'nu TBMM'ye kabul ettirmekle, *Türk'e ulusal bir varlık daha kazandırdığını* öne sürmüştür. Enver Behnan söz konusu kitabında, *bugünden sonra doğan çocuklara "Arap, Acem ve Yahudi adlarından değil, öz Türk adlarından, atalarımızın kullandığı adlardan koyalım"* demiştir²⁵.

Soyadı Kanunu'nu basında değerlendiren Galip Bingöl gibi yazarlar için, "*Erzurumlu Hafız Hacı Tacettin oğlu veya zade...Şeyh Hacı Vaiz Bedrettin oğlu veya zade..*" gibi adlar, "*...ancak Arap soyundan gelmiş birisine yakışır biçimde oldukları içindir ki bir Türkün SOY ADI olamaz*"dı. Bunlar, "*...laik bir erk kurmuş büyük bir buduna yakışık almayacak sözler*"di ve *yeni kuşakların "gözünde biraz tekke, biraz cami ve günlük kokularıyla ve hacıyağları ile bulaşık gösterecek"* adlar olacaktı. O'na göre, Arapça ve Farsça'dan Türkçe'ye karışan adlar, Türklerin damarlarındaki *temiz ve özden kan*, tarafından gün gelip kaldırılıp atılacaktı²⁶. *Kurun* gazetesinden Sadri Etem'e göre ise

kulu dedim. Şu içinde bulunduğumuz evrensel devrimin yalnız Türk yurduna değil bütün bir doğu ve batıya yayıldığı bir çağda acuna göz açan şu alnak yavrunun da senin benim gibi Tanrının kulu olduğu ve bütün bir yaşamında ondan dovuk alıp öseceği belli..." Raif N. Giray, "Türk Adı", *Anadolu*, 6 Kanunuevvel 1934, s. 2.

21. Telefon rehberinde A harfiyle başlayan abone ön adları şunlardır: "Abdi, Abdülhâlik, Abdülkadir, Abdullah, Abdurrahim, Abdurrahman, Abdülmümin, Abdülmuttalip, Abidin, Adem, Adil, Adnan, Ağâh, Ahmed, Âkil, Alâettin, Ali, Âlim, Afif, Arif, Aslan, Asım, Atıf, Avni, Ayşe, Aziz, Azize, Azmi". Yukarıda Gayri Müslim abonelerin adlarına tarafımızdan yer verilmediği gibi Ahmed Şükrü, Ali Rıza gibi çift adlı kimi abonelerin de sadece ilk adlarına yer verilmiştir. Bkz. T.C. Nafia Vekâleti P.T.İ. Umumi Müdürlüğü, *Ankara Telefon Rehberi 937-938*, 12. Basım, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1937, s. 65-70.
22. *BCA*: Tarih: 23/12/1934, Dosya: 4179, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 4.20..19; *Ankara Haftası*, Sayı: 114, 20 İlkkanun 1934, s. 1; *Milliyet*, 20 Kanunuevvel 1934, s. 2.
23. *Cumhuriyet*, 5 Şubat 1935, s. 1.
24. Lord Kinross, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev: Necdet Sander, 16. Basım, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 2005, s. 546.
25. Enver Behnan, *Türk Soyadları*, Ankara, Köyhocası Matbaası, 1935, s. 3-4.
26. Bkz. Galip Bingöl, "Soyadlarımız Nasıl Olmalı Nasıl Olmamalı?", *Kurun*, 23 İkinciteşrin 1934, s. 9. Naim Hazım Onat'ın döneme ilişkin burada aktarılacak olan anısı, hem *Atatürk* soyadını Gazi Mustafa Kemal'in kendisine TBMM tarafından verilmeden önce de kullandığını göstermekte, hem de soyadların Türkçe olmasına ilişkin göstermiş olduğu hassasiyeti ifşa etmektedir: "*Atatürk, aynı tarihte (8.11.1934) Ankara'da açılan Yerli Mallar Sergisini gezmiş ve oradan birtakım yüzüklerle*

yeni soyadları, *Türk topluluğunun uluslaşmasının en keskin yönü*'nü teşkil edecektir. Çünkü Türkler, İslamiyet'e girdikten sonra, adları *teokrasi*'nin ve Ortadoğu kültürünün etkisi altında kalarak Araplaşmıştı. Hele imparatorluk döneminde, "*Türk soyunu Araptan ayırarak ad*" neredeyse kalmamıştı. O'na göre, "*her adın sembolik bir özü, bir dileği vardır*". Sadri Etem'den alıntı yapmak gerekirse adların, Osmanlı Türkiye tarihinin farklı kesitlerinin hakim ideolojilerini nasıl yansıttığı da görülecektir:

*"Mehmet, Celâlettin adının çok kullanıldığı bir yeri, sonra Hürriyet, Enver, Niyazi, Mahmut Şevket adıyla bol bol karşılandığı bir gölgeyi atınız. Sonra Timur, Can, Parlas, Sungur gibi adların sık sık karşılaştığımız bir topluluğu bunlarla karşılaştırınız. Bu karşılaştırma size türlü türlü sembollerin toplulukların şuurunda nasıl yaşadığını gösterir. Mehmet, Celâlettin adına bol bol karşılaştığımız yerin ülküsü her şeyden evvel Teokratiktir. Enverler, Niyaziler adı size Osmanlı meşrutiyetini düşündürür. Timur, Can, Barlas, Sungur kendine dönen bir topluluğun sembolüdür. Şimdi biz, soyadı yasasıyla kanunla bu ülkeyi sembolleştiriyoruz"*²⁷.

Dış dünyada ise Romen basınından *Adverol* adlı gazetenin, "*Türkiye'nin her şey pahasına Türkleştirilmesi*", başlıklı yazısında, Türkiye'de geçmişe ait ne varsa onun kaldırılıp atıldığı ve yeniliği gösteren şeylerin ulusa mal edilmeğe çalışıldığı vurgulanmış, Türklerin mevcut adları yerine kendilerine eski Türk tarihinden adları koymaya başladıkları ifade edilmiştir²⁸. Moskova çıkışlı *Journal de Moscou* adlı gazetede A. Filipon imzasını taşıyan, "*Türkiye'de yeni inkılaplar*" başlıklı yazıda, daha açık bir ifadeyle, Türkiye'de yapılan yeniliklerin "*...hedefi[nin] eski rejimin sağ kalan bakiyelerini yok etmek ve cumhuriyetin ulusal kuvvetini sağlamlaştırmak*" amacını taşıdığı belirtilmiştir²⁹.

Modern ve Türdeş bir Ulus İnşasında Soyadı Kanunu'ndan Beklentiler

Soyadı Kanunu, kendisinden önce gerçekleştirilen Cumhuriyet yeniliklerinin hem bir parçası, hem de Cumhuriyet ricalinin şekil vermeye çalıştığı ulus devletin kimliğiyle toplumu özdeşleştirebilmenin ve onu yerel cemaat kimliklerinden arındırıp türdeş, modern bir ulus haline getirebilmenin yollarından biri olarak görülmüştür. Zira toplumun dinamik hale gelip tepeden gerçekleştirilen modernleşmeye ve değişen

*altı ok rozetleri almışlar. O akşam, çağırıldıkları misafirlerine bunlardan birer tane hediye ettiler. Yakalarımızda altı oklar, parmaklarımızda türlü renkte iri kaşu yüzükler, sofraya otururken Atatürk, ortada duran gümüşten ve oldukça zarif işlenmiş boş bir tası göstererek: bunu da sergide aldım, dediler. Misafirler arasında bulunan Recep Peker, Paşam, dedi: siz bu tası ne yapacaksınız? Onu da bize verin. İzin verirsiniz bir kura çekelim, kime çıkarsa o, bunu alsın ve kıymetli bir hatıra olarak saklasın. Kuranın lütfüne eren Hamdullah Suphi de: ben bu kuru tası ne yapayım, Paşam, dedi: bundan daha iyilerini elde etmek güç değil; ona değer verecek ancak, sizin yüksek adınız ve imzanızdır. Biraz düşündükten sonra, Atatürk: "şimdi durup dururken sizin adınıza bu tası vermem garip bir şey olmaz mı? bunu gelin sizin bayana hediye edelim, dedi ve istedikleri bir kağıda: Bayan Hamdullah Suphi... diye yazacakken Hamdullah Suphi adını çok koyu Arapça bularak bunu Tanrıöver şekline çevirdiler ve kağıdı böylece imza ettiler. Bundan sonra söz, soy adları ve adların Türkleşmesi konusu üzerinde dolaşmaya başlamıştı." Gazi Mustafa Kemal, 8/11/1934 tarihini attığı bu kağıdı, K. Atatürk şeklinde imzalamıştır. Naim Hâzım Onat, "Atatürk' Soy Adı Üzerine Birkaç Hatıra", *Türk Dili*, Sayı: 467, Kasım 1990, s. 253-254.*

27. Sadri Etem, "Soyadı ve Ulusallık", *Kıbrın*, 24 İkinciteşrin 1934, s. 3.

28. *Ulus*, 21 İlkkanun 1934, s. 1 ve 2; *Milliyet*, 21 Kanunnevel 1934, s. 2.

29. Bkz. *Ayun Tarihi*, No: 13, İkinci Kânun 1935, s. 114-116.

dünya koşullarına uyum gösterebilmesi, *hususî seciyeleri'nin ve müstakîl hüviyeti'nin*³⁰ muhafaza edilip türdeş bir yapıya gelmesiyle mümkün olacaktır. 21 Haziran 1934 günü, TBMM'de, "*rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleriyle umumi edeplere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan*"³¹ soyadların kullanımını yasaklayan Soyadı Kanunu'nun üçüncü maddesinin müzakeresi esnasında, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın meclis kürsüsünden yapmış olduğu açıklamalar, yukarıda çözülmeye çalışılan çerçeveye derinlik katmaktadır:

"*Aşiret hayatı orta devire ait içtimai bir tarzı teşekküldür ve bir ayrılık ifade eder. Milletler, orta devirde, adeta bir kum yığını gibidir. Her bir kum tanesi gibi ayrıdır. Vurulduğu vakit dağılan bir küttedir. Halbuki, son devir milletleri bir arjil bir kil tabakası gibi zerrati olmakla beraber hepsi bir arada bir kil tabakasıdır, nüfuz kabil değildir. Hala aşiret ve kabile hatıraları yaşayan bazı yerlerden bu hatıraları silmek lazımdır. (...) Şarkta iki yüzden fazla aşiret vardır. Haydaranlı, Halikanlı, Yusufanlı ve saire gibi. Bunların her birinin efradı binlerce kişiden ibarettir. Bunları silmeyecek olursak, bir zaman sonra karşımıza Haydaranlı, Yusufanlı diye birçok kimseler çıkacaktır. Binaenaleyh bunu birden kaldırmak lazımdır. Bunu kaldırmak milli vahdetin esasları icabıdır. (...) Çerkes, Kızılbaş, Bektaş, gibi isim vermek doğru değildir. Sonra yabancı milliyet isimlerini de kaldırmak istiyoruz. Memleketimizde, hariçten gelmiş, memleketimiz yerlisinden olan bazı kimseler, başka bir camia ismini taşımaktadırlar. Mesela; Arap, Çerkes, Çeçen gibi binlerce isim vardır. Bunları da kaldırmak lazımdır. Mesela, Çeçen İbrahim, Laz Memet gibi isimler kullananlar, kendilerine mutlaka başka isim bulmalıdır. Binaenaleyh, maksadımız fiilen mevcut olmayan fakat hayallerde yaşayan ayrılığı kaldırmaktır. Bu ayrılıktan haricin yakın zamanlarda dahi istifade ettiği vakidir. İşte bu ayrılığı kaldırmak çok lazımdır.*"³²
"*Yabancı isimlere gelince; bir memleketin en büyük vazifesi, sınırları içinde oturanların hepsini kendi camiasına ilhak etmek, temsil etmektir. Bunun aksi bizde görülmüştür ve memleket parçalanmıştır. Eğer Osmanlılar, gittikleri yerlerde ilk devirde olduğu gibi oralardaki ahaliyi dillerine ve dinlerine çevirebilselerdi, Türkiye'nin hudutları hala Tuna'dan başlardı. Bunun acısını çok gördük. Burada oturanları, bizim camiamız dahilinde bulunanları behemehal Türk camiasının medeniyetine sokmak ve onları medeniyetin feyzinden istifade ettirmek bizim borcumuzdur. Niçin hala Kürt Memet, Çerkes Hasan, Laz Ali diyelim. Bir defa bu, hakim unsurun kendi zâfını gösteren bir şeydir. Halbuki Türk unsuru en çok temsil eden bir unsurdur. (...) Bu ayrılıkları da kaldırmak lazımdır. Bizim vazifemiz budur. Bu itibarla bu madde konulmuştur. Bu maddeyi kabul buyurun. Üzerinde çok işlenmiştir. Ufacık bir hareket, bizi şaşırtabilir.*"³³

Resmî, siyasal anlayış, aşiret isimlerinin kullanılmasını, feodal devirlere ait bir olgu olarak nitelendirmiş, bir ulus devlet yapılandırmasının gereği olarak, hem aşiret

30. M. Kemal Atatürk, Türk milliyetçiliğini şöyle tarif etmiştir: "*Türk milliyetçiliği, terakki ve inkişaf yolunda ve beynelmilel temas ve münasebetlerde, bütün muasır milletlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin hususî seciyelerini ve başlıbaşına müstakîl hüviyetini mahfuz tutmaktır.*" A. Afetinan, a.g.e., s. 25.
31. 1 Ocak 1935 günü yürürlüğe girmek üzere, 21 Haziran 1934 tarihinde TBMM'de kabul edilen 2525 sayılı, on beş maddelik Soyadı Kanunu için bkz. *T.B.M.M. Kavanin Mecmuası*, Devre: 4, Cilt: 13, 1934, s. 861-862.
32. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, Cilt: 23, 1934, s. 246.
33. *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, Cilt: 23, 1934, s. 249.

isimlerinin hem farklı etnik aidiyet bildiren isimlerin hem de rütbe ve memuriyet bildiren isimlerin alınmasının modern, eşit ve türdeş bir toplumun inşasında engel olarak görmüştür. Soyadı Kanunuyla Cumhuriyet iktidarı, toplumsal yapı içerisindeki sosyal farklılıkları ortadan kaldırmayı amaçlamakla kalmamış, ayrıca, ekseriyetini Türklerin oluşturduğu yeni Türkiye'de, Kürt, Laz, Arap ve Çerkez gibi, Anadolu'daki Müslüman tüm etnik ve kültürel unsurları, Türklerle "aynı müşterek maziye, tarihe, ahlâka, hukuka sahip" oldukları inancıyla, siyasi ve sosyal manada şekil vermeye çalıştığı modern Türk kimliği içinde eritmek istemiştir³⁴. İmparatorluğun geç döneminde, Babıali Hükümetlerini uğraştıran milliyetçi hareketlere tanıklık etmiş olan Kemalistler, yeni Türkiye'nin bu tür sorunlarla bir daha karşılaşmaması için homojen bir toplumun varlığına ya da kolektif bir kimliğe gereksinim duymuşlardır, denilebilir. Erken Cumhuriyet'te, her ne kadar ırk temeline dayalı bir ulus temasına zaman zaman vurgu yapılmışsa da, Modern Türkiye'nin kurucu lideri ulusu "dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai bir heyet" olarak görmüş ve "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir", demiştir³⁵.

Soyadı Kanunu'nun Azınlık Statüsündeki Gayri Müslim Vatandaşlara Tatbiki

İlginçtir, dönemin basınına bakıldığında Gayri Müslim vatandaşların Soyadı Kanunu'nu büyük bir memnuniyetle karşıladıkları görülmektedir. "Türk-Rum Cemiyeti reisi Pikulidis, Ermeni cismani meclisi genel katibi Çuhacıyan ve Yahudi cemaatinden Çiprut, beyanatta bulunarak bu soyadı kanununun bütün Türk budunu arasında birlik ve tesanüdü doğuracağını", Gayri Müslim vatandaşların "Türkleşmelerine çok yardım edeceğini ve eğer bu usul eskiden konulmuş olsaydı şimdiye kadar faydaları çoktan görülmüş olacağını söylemişlerdir"³⁶. Basından da kimi kalemler tarafından Gayri Müslimlere, "Türk dilinden soy adı almaları ve bu yolla ulusal birliğe katılmaları çağrısı yapılmıştır"³⁷.

34. Bu açıdan Modern Türkiye'nin ulus tasavvurunun, etnik bir değerden ziyade siyasi ve sosyal bir değer taşıdığı söylenebilir. Atatürk'ün konu hakkındaki tespitleri şöyledir: "Bugünkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kenâdilerine kürtlük fikri, çerkeslik fikri ve hatta lâzlık fikri veya boşnaklık fikri propaganda edilmek istenmiş vatandaş ve millettaşlarımız vardır. Fakat mazinin istibdat devirleri mahsulü olan bu yanlış tevsimler, birkaç düşman âleti, mürteci beyinsizden maada hiçbir millet ferdi üzerinde teellümden başka bir tesir hâsıl etmemiştir. Çünkü, bu millet efradı da umum Türk camiası gibi aynı müşterek maziye, tarihe, ahlâka, hukuka sahip bulunuyorlar." A. Afetinan, a.g.e., s. 23.

35. Bkz. A. Afetinan, a.g.e., s. 18.

36. *Ulus*, 28 İkinciteşrin 1934, s. 3.

37. Ertan, a.g.m., s. 268. Cumhuriyet gazetesinde imzasız yayınlanmış olunan bir köşede: "...Bütün Türkler soy adı almakta birbirile yarışırken Rum, Ermeni ve Yahudi yurttaşlar da öz Türkçe adlar takınmakta biraz, gayrete gelseler iyi olur. Böyle yaparlarsa cumhuriyet kanunlarının kendilerini ayırmadığı Türk yurttaşlarından hiçbir ayrılıkları olmadığına sevindiklerini göstermiş olurlar" denmiştir. Bkz. "Yurttaşlar Sıra Sizin!", *Cumhuriyet*, 29 Teşrinisani 1934, s. 3. İzmir basınında konuyu ele alan bir yazar da, Musevi vatandaşların mevcut soyadlarının Türk kültürüyle bir alakası olmadığı için kullandıkları soyadlarını bir an evvel değiştirmeleri gerekir, demiştir. Bkz. Raif N. Giray, "Soyadı Yasası ve Musevi Yuddaşlar", *Anadolu*, 12 Kanunuevvel 1934, s. 2. İşin daha ilginç yanı, aynı yaklaşımı, Gayri Müslim kökenli Tekinalp'in de göstermiş olmasıdır. Tekinalp'e göre, bu yasa ile azınlıklar öz Türk dilinden adlar alarak "ulusal birliğe karışmak fırsatını elde edeceklerdir." Bunun için azınlıklar sadece soyadlarını değiştirmekle kalmamalı, aynı zamanda öz adlarını da değiştirmelidirler. Bkz. Tekinalp, "Soy adı Yasası ve Ulusal Birlik, Azınlıklara Düşen Borç", *Cumhuriyet*, 27 Birincikanun 1934, s. 5.

Kanunun tatbikine ilişkin çıkarılan ve 15 Aralık 1934 tarihinde, Bakanlar Kuruluca kabul edilip, Resmi Gazetede yayımlanan Soyadı Nizamnamesinin 5. maddesine göre, "Yeni takılan soy adları Türk dilinden alınır", 7. maddeye göre: "Soy adlarına (Yan, Of, Ef, Viç, İç, İs, Dis, Pulos, Aki, Zade, Mahdumu, Veled ve Bin) gibi başka milliyet anlatan ve başka dillerden alınan ekler ve kelimeler takılamaz. Takılmış olanlar kullanılmaz. Bu eklerin yerine (oğlu) konulur", 8. maddeye göre: "(Arnavut Oğlu, Kürd Oğlu) gibi umumi surette başka milliyet gösteren (Çerkes Hasan Oğlu, Boşnak İbrahim Oğlu) gibi başka milliyete ilişik anlatan (Zoti, Grandi) gibi başka dillerden alınmış olan soy adları kullanılamaz ve yeniden takılamaz", 9. maddeye göre ise: "Bir aşirete veya kabileye ilişik anlatan soy adları kullanılamaz ve yeniden takılamaz".³⁸ Ancak yukarıdaki nizamname, Şûrayı Devlet Heyeti Umumiyesince gözden geçirilerek, 7. ve 8. maddeleri değiştirilmiş³⁹ ve Bakanlar Kurulunun, 24 Aralık 1934 tarihli onayıyla, Resmi Gazetede yayımlanan yeni nizamnamede bahsi geçen maddeler tek madde altında şu şekli almıştır: "Madde 7- Yabancı ırk ve millet isimleri soyadı olarak kullanılamaz"⁴⁰. İçişleri Bakanlığında Ankara Valiliğine gönderilen Gayri Müslim vatandaşların soyadları hakkında yapılacak muameleyi gösteren 22.04.1935 tarihli yazıda ise şöyle denmiştir:

"Rum, Ermeni, Yahudi Hulâsa Müslüman olmayan azlıkların soyadları hakkında yapılacak muamele aşağıdaki gibi olacaktır.

1-Bunların zaten soyadları bulunduğu göre alacakları ve kayıt ettirecekleri soyadlarının Türk dilinden olması mecburi olmadığı gibi adlarının sonundaki Yan, Dis, Aki, gibi son eklerin de kalkması ve yerlerine Oğlu konulması mecburi değildir.

2-Birinci ve Trakya Umumi Müfettişliklerine ve Vilâyetlere yazılmıştır.

Dahiliye Vekili N⁴¹.

Görüldüğü gibi Gayri Müslim vatandaşlara, Türk dilinden soyad alıp almamaları hususunda bir serbestlik tanınmış, istedikleri takdirde mevcut olan soy adlarını nüfus şubelerine müracaatla kaydettirmelerine müsaade edilmiştir. Bu konu, dönemin basınının haber başlıkları arasında da yer almıştır⁴².

38. Ulus, 22 İlkanun 1934, s. 5; nizamnamenin tamamı için bkz. T.C. Resmi Gazete, Sayı: 2885, 20 Kânunuevvel 1934, s. 4549-4552.

39. Dönemin Akşam gazetesinde konuyla ilgili: "Devlet Şurasında değişikliklere uğrayan soyadı nizamname projesi kati şeklini aldıktan sonra Resmi Gazetede neşrinde bazı yanlışlıklar olmuştur. Resmi Gazetede bu hususta bir tavih neşretmektedir" denmiş ve buna göre eski nizamnamenin 6. maddesinin son fırcasının kaldırıldığı, 7., 8. ve 21. maddelerinin ise değişikliğe uğradığı haber edilmiştir. Akşam, 30 Kânunuevvel 1934, s. 2.

40. Ulus, 30 İlkanun 1934, s. 3; değişikliğe uğrayan Soyadı Nizamnamesinin son şekli için bkz. T. C. Resmi Gazete, Sayı: 2891, 27 Kânunuevvel 1934, s. 4589-4591.

41. İçişleri Bakanlığının 9968/645 sayılı ve 22.04.1935 tarihli Ankara Valiliğine yollanmış olduğu yukarıdaki yazı, Ankara İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü'ne bağlı Altındağ İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi'nin Soyadı Beyannameleri Dosyasından temin edilmiştir. Belge için bkz. Ek

42. Konuyla ilgili ulusal basında çıkan haberler, yukarıda verilen belgenin içeriğini doğrular nitelik taşımaktadır: "Hıristiyanlar evvelce almış oldukları soy adlarını nüfus şubelerine müracaatle kaydettirmek mecburiyetindedirler. Kilise, cemaat ve sairedeki kayıtları kâfi değildir. Mutlaka nüfusa müracaatle soy adlarını kaydettireceklerdir". Cumhuriyet, 4 Nisan 1936, s. 2. "Gayrimüslimlerin mutlaka öztürkçe soyadı alacakları hakkındaki şayialar doğru değildir. Gayrimüslimler mevcut soyadlarını tescil ettirecekler ve isteyenler öztürkçe soyadı alacaklardır."

Unvan ve Lakapların Kaldırılmasına İlişkin Kanunun Kabulü

Soyadı Nizamnamesi'nin 9. ve 11. maddeleriyle, vatandaşların "eski ve yeni devlet kadrosundaki rütbe ve memuriyet bildiren" soy adları ile "tarihte ün almış büyüklere ilişik anlatan soy adları, bu kişilere ilişiklik resmi kayıtlarla, belgelerle sabit olmadıkça" kullanmaları engellenmiştir⁴³. Bu maddelerle toplum içinde içtimai üstünlükler bildiren farklılıkların ortadan kaldırılması amaç edinilmiştir. Çok geçmeden bu çaba, 26 Kasım 1934 tarihinde, "Efendi, bey ve paşa gibi lâkap ve unvanların kaldırıldığına dair kanun"un TBMM'de kabulüyle⁴⁴ berkitilmiştir. Bu açıdan adı geçen kanunun kabulü, Soyadı Kanunu'nun tamamlayıcısı olmuştur. Bu düzenlemeleri, toplum içindeki sosyal ve sınıfsal farklılıkları eritip bireyleri ortak bir kimlik etrafında kümelemeyi amaçlayan resmi siyasal anlayışın halkçılık prensibinin bir tezahürü şeklinde algılamak da mümkündür.

Soyadı Kanunu'nun kabul edilmesi için gerekli olan meşruiyet kaynağı, eski Türk tarihinin içinde aranılmıştır. Dönemin basınında bu konu sıklıkla işlendiği⁴⁵ gibi, hükümet tarafından 11 Mart 1933 tarihinde meclise arz edilen Soyadı Kanunu tasarısının gerekçesinde de soyadının türe olarak eskiden Türkler tarafından kullanıldığına işaret edilmiştir⁴⁶. Aynı kaynağa unvan ve lakapların kaldırılmasına ilişkin kanunun kabulünde de başvurulmuştur. Zira hükümet tarafından, 25 Kasım 1934 tarihinde TBMM'ye sunulan "Efendi, bey ve paşa gibi lâkap ve unvanların kaldırıldığına dair kanun" tasarısının gerekçesinde şöyle denmiştir:

"Türk inkulâbının en açık (Özeli) vasfı demokratik olmasındadır. Demokrasinin temeli ulusal üyeler arasında ne kanunda, ne teşrifatta, ne de muamelede hiçbir fark olmamasıdır. Türk tarihinin ilk çağlarında milletin fertleri arasında hiçbir fark yoktu. Göze görünen mevki ve makam farkları herkesin uhdesine verilen vazifelerden ibaretti ki bu vazifelerin muhtelif dereceleri arasında ehemmiyet itibarile fark olsa da vazifenin şerefi ve vazifeyi görenin haysiyeti noktasından hiçbir fark yoktu. O devirde Ulus adamları yalnız adları ile anılır, adlarının başına hiçbir sıfat ve paye eklenmezdi. İftihar olunan yegâne sıfat Türk ulusundan olmaktı. Bunun en parlak misali Atilânın Romalılara verdiği sade fakat büyük cevaptır.

Orta çağda, Devlet rejimleri değişti, bununla beraber Halkçılık mefhumu da eski saflığını ve temizliğini kaybetti. İnsanlar arasında esasını kâh dinden, kâh

Tan, 24 Nisan 1936, s. 2. "Kanun Müslim olmayanlara yeni bir soy adı almakta serbest bırakmıştır. Yalnız, bunlar evvelce mevcut olan soy adlarını bir beyanname ile nüfus memurluğuna tescil ettireceklerdir. Bu adlar olduğu gibi tescil edilecektir. Yalnız, bir muntıkada aynı soy adını birden fazla veya alamayacağı için gayrimüslimlerden aynı soyadını taşıyanlar birer ek alacaklardır. Evvelce soyadı bulunanlar yeniden tescil ettirecek. Tarihi isimler tevsiki veya mahkeme kararı olması lazımdır." Cumhuriyet, 30 Nisan 1936, s. 2.

43. Bkz. T.C. Resmî Gazete, Sayı: 2891, 27 Kânunuevvel 1934, s. 4589.

44. Bkz. Kurun, 27 İkinciteşrin 1934, s. 1 ve 6; Milliyet, 27 T.Sani 1934, s. 1 ve 5; Hakimiyeti Milliye, 27 İkinciteşrin 1934, s. 1 ve 2.

45. Mesela bir yazar köşesinde, "Dede Korkut kitabından Türklerin nasıl soy adını aldıklarını gösteren" bir parça yayınlamıştır. N. S., "Eski Türk, Adını Nasıl Alırdı?", Akşam, 29 Teşrinisani 1934, s. 1; ayrıca bkz. Namık Orkun (Eski Hüseyin Namık), "Eski Türklerde Ad Nasıl Verilirdi", Ulus, 3 İlkkanun 1934, s. 9; Namık Orkun (Eski Hüseyin Namık), "Eski Türklerde Ad Nasıl Verilirdi", Ulus, 6 İlkkanun 1934, s. 3 ve 4.

46. Bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceriyesi, Devre: 4, Cilt: 23, 1934, (Sıra No: 203), s. 4-5.

hurafelerden, kâh tagallüp, tasallut hırslarından alan farklar hâsıl oldu. Bu suretle mümtaz sınıflar meydana çıktı. Her bir sınıfkendine ve nesline ilâhi, hayali sıfatlar ve lâkaplar izafesine başladı. Türkler kurunu vustai cemiyetlerle temasları sırasında bu tesirlerden kurtulamadı. O da sınıflara ayrılarak millet içerisinde bir hiyerarşi vücude getirdi ve kendisine halktan üstünlüğünü gösteren fuzuli bir takım lâkaplar ve payeler izafe etti ve bu lâkap ve payeleri silinmez bir hak gibi taşıdı ve bunları halkı ve hakkı ezmek için mütemadiyen kullandı. Vakıa bugün Türk inkılâbı ve Cumhuriyeti kanun önünde herkesi müsavî yapmıştır. (...) Türkler hususi muhabere ve muhaverelerde bir kimseye ve cemaate hitap ederken adın önünde gelmek şartile erkeğe, ere yani erkişiye bay, kadına da bayan diye hitap edebilirler. Bu tabirler öz türkçedir ve Türklerin ilk devirlerinde kullanılmıştır. Tefevvuk ve imtiyazı ifade etmez”⁴⁷.

Görüldüğü gibi, gerek unvan ve lakapların kaldırılmasında, gerekse de Soyadı Kanunu'nun kabulünde, gerekçe olarak İslamiyet öncesi Türklerin sosyal yaşantılarına göndermeler yapılmış ve siyasal iktidarın benimsemiş olduğu *halkçılık* prensibinin kökleri, *Türk tarihinin ilk çağlarına* kadar dayandırılmıştır. Unvan ve lakapların kaldırılmasına ilişkin kanun tasarısının gerekçesinde, iktidar Atıla'ya atıf yaparken Soyadı Kanunu'nu gazetelerde işleyen yazarlar da adların nasıl konulması gerektiği hususunda Dede Korkut Hikayeleri'nden örnekler vermiştir. Ayrıca her iki kanunun kabulünde de imparatorluk dönemi yadsınmış, bu döneme hakim olan İslamî karakterin bir sonucu olarak, Arap ve Acem etkisinde kalan Türklerin millet olma bilinçlerini yitirdikleri belirtilmiştir. Kısaca, geçmişte ulus bilincinin var olduğu; ancak imparatorluk dönemiyle bu bilincin uyuşturulduğu öne sürülmüştür⁴⁸.

Soyadı Kanunu'nun Kabulünde Memur ve Aydın Tabakanın Rolü

Yeni Türkiye'de ulusal burjuvazinin cılız yapısından dolayı modernleşmenin katalizörlerini önemli ölçüde toplumun memur ve aydın tabakası teşkil etmiştir. Devlet eliyle sürdürülen modernleşme, aydınların yardımıyla yukarıdan aşağıya doğru topluma benimsetilmeye çalışılmıştır. Zira aydınlar, imparatorlukta olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de *devletin asil veya yedek kadroları* olmuşlardır⁴⁹. Soyadı Kanunu'nun topluma benimsetilmesinde de memurların ve aydınların halka

47. Kanunun esbabı mucibesi ile birlikte layihası ve Dahiliye Encümeninin mazbatası için bkz. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: 4, Cilt: 25, 1935, (S. Sayısı: 12), s. 1.

48. Yukarıdaki ifadeler, Cumhuriyet'in kurucu liderinin şu sözleriyle desteklenebilir: "Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözüümüz önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz. Türkler İslam dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ve ne de sairinin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerin tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli bağlarını gevşetti; milli hislerini, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü Muhammed'in kurduğu dinin gayesi, bütün milliyetlerin fevkinde, şamil bir ümmet siyaseti idi." Afetinan, a.g.e., s. 21. Konuyu basında ele alan bir yazar da köşesinde şunları ifade etmiştir: "Türk, ilk yaşayış çağlarında, büyük hanlıklar, geniş imparatorluklar kurulup, emperyalizm başlayınca dek öz demokrattı. Yurttaşlar arasında sıra dizisi, irilik, ufaklık, büyüklük, küçüklük, beylik kölelik önceden yoktu, sonradan başladı, Osmanlı ilinde bu ayrılıklar aldı yürüdü, boy boy kümeler, takımlar üredi. (...) Demokratlığı sonradan bıraktık. Bütün imparatorluklar gibi Osmanlı çağı da aristokrattı, adamlar arasında sıra gözeticiydi. Kölelik, kulluk, ağalık, beylik, beyefendilik, paşalık... bize o devirden kalmadır." N. S., "Türk Demokrattır", 30 Teşrinisani 1934, s. 1.

49. Bkz. Çağlar Keyder, "Kimlik Bunalımı, Aydınlar ve Devlet", Sabahattin Şen (Yayına Hazırlayan), *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, İstanbul, Bağlam Yay., 1995, s. 153-154.

rehber olmaları beklenilmiştir⁵⁰. Bu açıdan ilk soyadlarını alanlar Cumhuriyet'in lider kadrosu⁵¹ ile birlikte memurlar ve aydınlar olmuş ve bu kesimin aldıkları soyadları, topluma örnek olması açısından, dönemin basınında sürekli teşhir edilmiştir. 1934'ün Kasım ayında Başbakanlık, yayınlamış olduğu bir genelge ile toplumun soyadı yazımı "*başlangıcında bu işe sarılmalarını temin için, münevverler tabakasının ve bilhassa bu tabakanın büyük bölümünü teşkil eden memurların bu işte de önyak ve halka örnek olmaları*"nı istemiş, bu nedenle, Ocak 1935 tarihine kadar memurların bir an evvel soy adlarını seçip nüfusa yazdırmaları gerektiğini bildirmiştir⁵². Memur ve aydın tabakanın almış oldukları soyadlarına dönemin basınına bakarak birkaç örnek vermek gerekirse: Maarif Vekili Abidin Bey, Başvekalet Müsteşarı Kemal Bey *Gedeleş*, Posta Telgraf Umum Müdürü Nazif Bey *Engin*, Elaziz mebusu Tahsin Bey *Berk*, Diyarbekir mebusu Zeki Mesut Bey *Alsan*⁵³, Darülfünun'un eski profesörlerinden Halil Nimetullah Bey *Öztürk*⁵⁴, Profesör Akil Muhtar Bey *Özden*, İş Bankası Umum Müdür Vekili Muammer Bey *Eriş*, Sümerbank Umum Müdürü Nurullah Esat Bey *Sümer*, Doççe Oriyentbank memurlarından Fahri Bey *Altay*, Beyoğlu birinci sulh hakimi Esat Bey *Özdem*⁵⁵, Cumhurbaşkanlığı yaverlerinden Başyaver, Celal Bey *Üner*, Yaver Naşit Bey *Mengü*, Yaver Cevdet Bey *Tolgay*, Yaver Şükrü Bey *Özer*⁵⁶, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Umumi Katibi Recep Bey *Peker*⁵⁷, İçişleri Bakanlığı Matbuat Genel Müdürlüğü memurlarından Genel Müdür Vedat Nedim Bey *Tör*, Baş müşavir Burhan Asaf Bey

50. Bkz. Ahmet Köyer, "Münevverler Soyadı İşinde Rehberliğiniz Lazım", *Ülkü*, C. 7, Nisan 1936, Sayı: 38, s. 114-116.

51. Gazi Mustafa Kemal'e, 24 Kasım 1934 tarihinde Başvekil İsmet Paşa'nın sunmuş olduğu kanun teklifiyle TBMM tarafından *Atatürk* soyadı verilmiştir. Bkz. *Hakimiyeti Milliye*, 25 İkinciteşrin 1934, s. 1; *Akşam*, 25 Teşrinisani 1934, s. 1.; *T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, Cilt: 25, 1935, s. 34-35. Başvekil İsmet Paşa'ya da, 25 Kasım 1934 tarihinde Atatürk tarafından *İnönü* soyadı verilmiştir. *Hakimiyeti Milliye*, 26 İkinciteşrin 1934, s. 1. M. Şakir Ülkütaşır'a göre, *Atatürk* soyadından önce Gazi Mustafa Kemal için gerek Çankaya'daki sofrasında gerekse CHP Meclis grubunda bazı ileri gelen dil ve tarihçilerin de katılımıyla başka adlar tespit edilmiştir. Bunlar şunlardır: "*Etel-Etil, Etealp, Korkut, Ulaş, Yazır, Emen, Çoğuş, Salır, Begit, Ergin, Tokuş, Beşe*". Ülkütaşır'ın ifadeleriyle: "*Çankaya'da yapılan son bir toplantıda, rahmetli Saffet Arıkan'ın (Parti Genel Sekreteri, sonra Milli Eğitim Bakanı), bir yazısında kullandığı söylenen 'Türkata', 'Türkatası' gibi iki ad da kendisine arz edilmiş, fakat Atatürk'ün: '-Bir de arkadaşlar, ne buyururlar bakalım!' Demesi üzerine Konya Milletvekili rahmetli üstat Naim Hazım (Onat) bey: '-Müsaade buyurulur mu, Paşam?' diye söz istemiş, Atatürk de: '-Arkadaşlar, lütfen hocamızı dinleyelim' diyerek sözü Onat'a bırakmıştır. (...) '-Türkata, Türkatası gerek yazılıştta, gerek söylenişte bana biraz tuhaf geliyor. Arkadaşlar biliyorsunuz, Tarihimizde bir 'atabey' sözü, unvanı vardır. Anlamı da, yine biliyorsunuz: Bey'in, emir'in, şehzade'nin, hatta hükümdar'ın ilimde, idarede, askerlikte mürebbsi, müşaviri, hocası demektir. Atabey, kullanılmış, tarihe geçmiş bir unvanı resmidir. Bu unvanı taşıyan birçok Türk büyüğü vardır. Binaenaleyh biz de, Türk'e her alanda atalık etmiş, Türklüğü kurtarmış, istiklaline kavuşturmuş olan büyük Gazi'mize 'Atatürk' diyelim, bu soyadını verelim. Bu bana, şivemize de daha munis, daha uygun gibi geliyor' demiştir. Gazi, Naim Hazım Hoca'nın açıklamasını daha yerinde bulmuş, hatta üstada teşekkür etmiş, böylece 'Atatürk' soyadı üzerinde oybirliği ile durulmuştur". M. Şakir Ülkütaşır, "Atatürk'e Bu Soyadı Nasıl Verildi ve Bunu Kim Buldu?", *Milli Kültür*, C. 2, Kasım, Aralık 1980, Ocak 1981, Sayı: 6, 7, 8, s. 6.*

52. *Hakimiyet-i Milliye*, 18 İkinciteşrin 1934, s. 3.

53. *Hakimiyet-i Milliye*, 26 İkinciteşrin 1934, s. 2.

54. *Cumhuriyet*, 27 Teşrinisani 1934, s. 2.

55. *Akşam*, 27 Teşrinisani 1934, s. 4.

56. *Ulus*, 29 İkinciteşrin 1934, s. 5.

57. *Ulus*, 12 İlikkanun 1934, s. 1.

*Belge, Server Rifat Bey İskit, soyadlarını almışlardır.*⁵⁸

Basın, Soyadı Kanunu ile yakından ilgilenip topluma yön vermeye çalıştığı gibi, Türk Devrimi'nin tabana yayılmasında önemli bir rol oynayan Halkevleri de "soyadı bulmakta ve almakta tereddütleri olan vatandaşlara yardımcı olmak amacıyla soy adı verme toplantıları" düzenlemiştir⁵⁹. CHP de, taşradaki partililerin ve yurttaşların bir an evvel soyadı almaları için yerel örgütlerine genelgeler göndermiş, Soyadı Kanunu örnekleri dağıtmıştır⁶⁰. Dönemin yerel ve ulusal basını, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın buyruğuyla, yurttaşlara örnek olması için, Aksaray mebusu Besim Atalay'ın ikinci baskısı yapılan *Türk Adları* kitabından⁶¹ alınmak üzere, sürekli olarak *öz Türkçe* adlar yayınlamıştır. Topluma örnek olması amacıyla bu kitaptan alfabetik sırayla alınıp basında yayınlanan soyadı örneklerinden bazıları şunlardır:

*"Alabay, Alakuş, Alantar, Alaşa Han, Alataş, Alp Argun, Alp Tekin, Altuntaş, Apa Farkan, Aratemür, Argunşah..."*⁶², *"Barca Toğmuş, Barlas Çeki, Bars, Bartu, Batu, Bayak Timur, Batmacı, Bayar, Batur, Baybars, Baydar..."*⁶³, *"Ertaş, Ertem, Esenboğa, Ete, Galitekin, Gökçe, Gökbörü, Güç, Güçtimur, Gökkyas, Günhan, Gültekin, Hakan, Hazar, Homan..."*⁶⁴, *"Kartar, Kartay, Karuç, Karumçu, Kasay Mirza, Kasmıs, Köysüren, Kovayçin, Koba, Kurmuş, Kurşat, Kurt, Kutamış, Kutlu, Kutluk saman..."*⁶⁵, *"Ödüget, Ögedey, Ölmez, Öner, Özbilge, Sayhan, Şapulyo, Şengel, Şezü, Şelupuçin, Şemin, Sazan, Sevinç, Soku, Semetey, Suvay"*⁶⁶...

Dikkat edileceği üzere önerilen soyadların ortak özelliği eski Türk adlarından seçilmiş olmasıdır. Bu dönemde basılan değişik yazarların *öz Türkçe* adlar ve soyadlar içeren sözlük ya da kılavuz niteliği taşıyan kitaplarında da önemli ölçüde eski Türk adlarına yer verilmiştir⁶⁷.

58. *Ulus*, 18 İlkkanun 1934, s. 4.

59. Ertan, a.g.m., s. 266.

60. CHP Trabzon İl Yönetim Kurulu Başkanı'nın, 21 Mart 1936 tarihinde, parti genel sekreterliğine gönderdiği yazı şöyledir: "1/3/936 gün ve 5-691 sayılı emirlerinize: Partili arkadaş ve yurttaşların kanuni müddeti dolmadan önce hemen soy adı almaları için örgütümüze tekrar önemli genelge yapılmış ve alınan soy adı kanununun örnekleri de dağıtılmıştır. Mart sonuna kadar bu büyük devrim davamızın da bölgemizde iyi bir şekilde sonuçlanacağını bildirir derin saygularımızı sunarız." Parti genel sekreterliğine benzeri bir yazı, 30 Mart 1936 tarihinde, bu defa CHP Samsun İl Yönetim Kurulu Başkanlığı tarafından gönderilmiştir: "1.3.936 günlü ve 5/691 sayılı genelgenin karşılığıdır: Soy adı kanunundan iki defa da 50 şerden (100) tane gelmiş ve örgütlerimize dağıtılmıştır. Genelgenizin gereği önemle kuvalanmaktadır. Saygularımı sunarım." BCA: Tarih: 1/4/1936, Dosya: 1. BÜRO, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 18.92..3.

61. Milliyet gazetesinde konu hakkındaki haber şöyledir: "İçişleri Bakanı Sayın Bay Şükrü Kaya'nın buyruğu ile soy adlarını, kişi adlarını gösterir bir sıra yazı koymağa başlıyoruz. Bu adlar Türk dili araştırma kurumunun büyük özeği üyesinden Aksaray sayılabı bay Atalay'ın ikinci kez basılmakta olan 'Türk adları' adındaki bitişinden alınmıştır. Bunun içerisinde beğenenler, isteyenler birer ad seçip alabilirler." *Milliyet*, 26 T.Sani 1934, s. 1 ve 5; ayrıca bkz. *Akşam*, 26 Teşrinisani 1934, s. 2; *Anadolu*, 27 Teşrinisani 1934, s. 1; *Ege*, 28 Teşrinisani 1934, s. 1; *Antalya*, No: 364, 29 İkinciteşrin 1934, s. 1.

62. *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Teşrinisani 1934, s. 3.

63. *Akşam*, 1 Kanunuevvel 1934, s. 5.

64. *Akşam*, 6 Kanunuevvel 1934, s. 5.

65. *Kurun*, 6 Birincikanun 1934, s. 7.

66. *Akşam*, 12 Kanunuevvel 1934, s. 5.

67. Bkz. Abdi, İbrahim Şevki (derleyenler), *Öz Türkçe Adlar*, Balıkesir, Vilayet Matbaası, 1934; Gürbüzel, *Soy adları*, İstanbul, Numune Matbaası, 1935; Murad Uraz, *Türk Adları*, İstanbul,

Sonuç

Cumhuriyet ricali Soyadı Kanunu'nun kabulüyle her şeyden önce kamusal yaşam içerisindeki bireysel kimlik kargaşasına son vermek istemiştir. Güçlü ve modern bir devletin oluşumu, özenli bir vergilendirme ve asker alma sistemini ve dolayısıyla daha açık bireysel kimliklerin varlığını gerekli kılmıştır⁶⁸. Bu doğrultuda, Soyadı Nizamnamesi'nin 13. ve 14. maddeleriyle "bir köyde, bir kasabada bir şehirde bir soydan olmayanların" ortak soyad seçmeleri engellenmiştir⁶⁹. Diğer yandan bugünün tarihçisi için, Cumhuriyet'in imparatorluk kimliğinden kendisini farklılaştırmasında Soyadı Kanunu'nun kabulü, bir turnusol kağıdı vazifesi görmektedir. Avrupa'da ulus devlet çağının yaşandığı bir dönemde kurulan yeni Türkiye, her ulus devlet gibi kendisini tek bir kimlik üzerinden adlandırmaya ihtiyaç duymuştur. Bu kaygıyla hareket eden Cumhuriyet'in kurucu kadrosu söz konusu hukuksal düzenlemeyle vatandaş, *içtimai üstünlük* bildirmeyen, genel ahlaka uygun ve başka milletleri çağrıştırmayan soyadları almaya mecbur tutmuştur. Böylelikle toplumsal yapıda bir ahenk ya da bir uyum tesis etmeye çalışmış ve yaratmaya çalıştığı Cumhuriyet vatandaşını, aşiret ve cemaate dayalı yerel, dinsel kimliklerinden arındırıp, inşasına koyulduğu modern, türdeş ulusa bağlamak istemiştir. Soyadların Türk dilinden alınmasını kanunla zorunlu hale getirerek, dil ve tarih tezleri gibi temel araçlarla kurgulamaya çalıştığı ulusal kimliği pekiştirmeyi amaçlamıştır. Gayri Müslim vatandaşlara Türk dilinden soyadlar alıp almamaları hususunda bir serbestlik tanırken, Müslüman etnik ve kültürel unsurları bu serbestliğin dışında tutmuştur. Bu durum, Cumhuriyet iktidarının ulusu, Anadolu coğrafyasındaki tüm Müslüman etnik ve kültürel unsurlar üzerinden inşa etmek istediğini göstermektedir. Ulus tasarımının temel harcını ise Osmanlılığı ve dini dışarıda bırakan, seküler karakterli bir Türk kimliği teşkil etmiştir.

Bozkurt Matbaası, 1935; Akın Karauğuz, *Öz Türk Adları Kılavuzu 1*, Zonguldak, Karaelmas Basımevi, 1935; Behnan, a.g.e.

68. James C. Scott, John Tehranian and Jeremy Mathias, "The Production of Legal Identities Proper to States: The Case of the Permanent Family Surnames", *Comparative Studies in Society and History*, V. 44, January 2002, No: 1, s. 30.
69. Bkz. *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 2891, 27 Kanunuevvel 1934, s. 4589. Bir gazeteci konuyla ilgili İzmir Nüfus Müdürlüğündeki gözlemlerini şöyle aktarmıştır: "...[Görevli memur], kendisine verilen dilekçeleri gözden geçirdikten sonra, yanı başında duran bir defteri açıyor. Bu defterin yaprakları alfabe sırasıyla düzene konmuş. Yazıcı dilekçeyi verenin seçtiği soyadının baş harfini, defterde arayıp bulduktan sonra, bu soyadını daha önce başka bir kişinin alıp almamış olduğunu araştırıyor. Alan varsa, sonradan gelene: '-Bu soyadını başkası almış. Yenisini seç...' Diyor. Yok, alan olmamışsa, soyadını deftere yazıyor ve dilekçe, başka bir odadaki yazıcıya götürülerek alınan soyadı kütüğe geçiriliyor." Kemal Talat Kanca, "Soyadı Kütüğe Yazılırken", *Anadolu*, 11 Kanunuevvel 1934, s. 1.

KAYNAKÇA

Arşiv kaynakları, zabıtlar ve süreli yayınlar

Ankara İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü'ne bağlı Altındağ İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
T.B.M.M. Kavanin Mecmuası
T.B.M.M. Zabıt Ceridesi
T.C. Resmi Gazete
Akşam
Anadolu
Ankara Haftası
Antalya
Ayın Tarihi
Cumhuriyet
Ege
Hakimiyeti Milliye (Ulus)
Milliyet
Tan
Vakit (Kurun)

Kitap ve Makaleler

Afetinan, A., *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 3. Bs., Ankara, TTK, 1998.
Abdi, İbrahim Şevki (derleyenler), *Öz Türkçe Adlar*, Balıkesir, Vilayet Matbaası, 1934.
Atatürk, Kemal, *Nutuk 1919-1927*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2003.
Bozkurt, Mahmut Esat, *Atatürk İhtilali*, 3. Basım, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1995.
Demir, Fevzi, "Osmanlı Kimliği Üzerine Osmanlı'nın Son Tartışması: Osmanlı'nın Hüviyet Cüzdanı Nasıl Olmalı?", *Kebikeç*, Sayı: 10, 2000, s. 239-254.
Enver Behnan, *Türk Soyadları*, Ankara, Köyhocas Matbaası, 1935.
Ertan, Temuçin F., "Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu", *Kebikeç*, Sayı: 10, 2000, s. 255-272.
Gökalp, Necati, *Türk Basınında Soyadı Kanunu*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 1996.
Gürbüzel, *Soy adları*, İstanbul, Numune Matbaası, 1935.
Güvenç, Bozkurt, *Türk Kimliği*, 7. Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2003.
Karağuz, Akın, *Öz Türk Adları Kılavuzu 1*, Zonguldak, Karaelmas Basımevi, 1935.
Keyder, Çağlar, "Kimlik Bunalımı, Aydınlar ve Devlet", Sabahattin Şen (Yayına Hazırlayan), *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, İstanbul, Bağlam Yay., 1995, s. 151-156.
Kinross, Lord, *Atatürk: Bir Milletten Yeniden Doğuşu*, Çev: Necdet Sander, 16. Basım, İstanbul, Altın Kitaplar Yay., 2005.
Köyer, Ahmet, "Münevverler Soyadı İşinde Rehberliğiniz Lazım", *Ülkü*, C. 7, Nisan 1936, Sayı: 38, s. 114-116.

Lewis, Bernard, "History-writing and National Revival in Turkey", *Middle Eastern Affairs*, V. 4, June-July 1953, No: 6-7, s. 218-227.

Onat, Naim Hâzım, "Atatürk' Soy Adı Üzerine Birkaç Hatıra", *Türk Dili*, Sayı: 467, Kasım 1990, s. 252-254.

Ortaylı, İlber, "'Osmanlı' Kimliği", *Cogito (Osmanlılar Özel Sayısı)*, 3. Bs., Sayı: 19, Yaz 1999, s. 77-85.

Scott, James C., John Tehranian and Jeremy Mathias, "The Production of Legal Identities Proper to States: The Case of the Permanent Family Surnames", *Comparative Studies in Society and History*, V. 44, January 2002, No: 1, s. 4-44.

Uraz, Murad, *Türk Adları*, İstanbul, Bozkurt Matbaası, 1935.

Ülkütaşır, M. Şakir, "Atatürk'e Bu Soyadı Nasıl Verildi ve Bunu Kim Buldu?", *Millî Kültür*, C. 2, Kasım, Aralık 1980, Ocak 1981, Sayı: 6, 7, 8, s. 4-7.

T.C. Nafia Vekaleti, P.T.T. Umumi Müdürlüğü, *Ankara Telefon Rehberi 937-938*, 12. Bs., İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1937.

Timur, Taner, *Osmanlı Kimliği*, 4. Bs, Ankara, İmge Kitabevi, 2000.

Türk Tarihinin Ana Hatları, Kemalist Yönetimin Resmi Tarih Tezi, 3. Bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999.

EK: İçişleri Bakanlığından Ankara Valiliğine gönderilen Gayri Müslim vatandaşların soyadları hakkında yapılacak muameleyi gösteren 9968/645 sayılı ve 22.04.1935 tarihli yazı

**Ankara İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğüne bağlı Altındağ İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi
Soyadı Beyannameleri Dosyası**

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Nüfus . U. M.
Ş. 3. M
Sayı
9968
645

22-4-35

Hulâsa :
Ankara Valiliğine

Rum , Ermeni , Yahudi Hulâsa Müslüman olmayan azlıkların soyadları hakkında yapılacak muamele aşağıdaki gibi olacaktır .

1 - Bunların zaten soyadaları bulunduğu göre alacakları ve kayıt ettirecekleri soyadlarının Türk dilinden olması mecburi olmadığı gibi adlarının sorundaki Yen, Dış, Aki gibi son eklerin de kalkması ve yerlerine Oğlu konulması mecburi değildir .

2 - Birinci ve Trakya Umumi Müfettişliklerine ve Vilâyetlere yazılmıştır .

Dahiliye Vekili N .

N. Fennel

Kâ.

721 Nüfus m.
27-4-35
28 4 35
3009